

בחירות עירוניות בתל-אביב בשנות החמישים תהליכים, תוצאות והשלכות

ארנון גולן

מבוא

השלטון המקומי שימש אבן יסוד בצמיחתה של הקהילה היהודית-ציונית בארץ-ישראל. מאז שלהי התקופה העות'מאנית התפתחו יישובים ושכונות באמצעות גופים אוטונומיים שניהלו את ענייניהם הפנימיים בעזרת מוסדות נבחרים. בתקופת המנדט קיבלה אוטונומיה זו גושפנקה חוקית, נקבעו המסגרות התפקודיות של הרשויות המקומיות ומוסדה מערכת דמוקרטית שבמסגרתה בחרו התושבים את מועצת הרשות המקומית שלהם.¹ בתקופת המנדט, בראשן של מרבית הרשויות העירוניות עמדו מנהיגים מקרב הזרם המרכזי של הימין הציוני, 'החוגים האזרחיים'. כוחם הפוליטי לא בא לידי ביטוי במישור המוניציפלי לבדו. השלטון הבריטי הטיל מגבלות על פעילותו של הדרג הלאומי הציוני ובמציאות זו היתה למנהיגים העירוניים עוצמה רבה שנבעה מהשפעתם הגדולה על חי היום-יום של התושבים שגרו בתחום שיפוטם. כך היה גם בתל-אביב, במחצית שנות השלושים התגוררו בתחומה כשליש מתושבי הארץ היהודים. במישור הלאומי היתה השליטה ברשויות המוניציפליות לבסיס כוחן של מפלגות כמו הציונים-הכלליים ומשקל נגד לעוצמתן של מפלגות הפועלים.² תנועת הפועלים הציונית ובראשה מפא"י בנתה את כוחה על שליטה במוסדות סקטוריאליים (ההסתדרות), ובמוסדות לאומיים (אספת הנבחרים והנהלת הסוכנות היהודית)

1. דניאל י' אלעזר, 'המימד המקומי של השלטון והפוליטיקה בישראל', בתוך: דניאל אלעזר וחיים קלכהיים (עורכים), השלטון המקומי בישראל, ירושלים תשמ"ז, עמ' 4-8; גדליה אורבך, 'ההיסטוריה של השלטון המקומי בארץ ישראל', בתוך: יעל אונגר (עורכת), יסודות השלטון המקומי, יחידה 3, תל-אביב 2004, עמ' 58-60.
2. נעמי שילוח, 'בחירות בתל אביב בשנות השלושים: "החוגים האזרחיים" במבחן הבחור', יהדות זמננו, 14 (תשס"א), עמ' 127, 160-161.

וכך היתה לדומיננטית בקרב היישוב הציוני.³ היותה של הזירה המוניציפלית מקור כוחם של יריביהם מן הימין לא נעלמה מעיני מנהיגי מפלגות הפועלים. פעילותם בזירה זו, שהחלה בשנות העשרים של המאה ה-20, הלכה והתגברה במהלך שנות השלושים, אלא שהם כמעט לא הצליחו לערער את שליטת חוגי האזרחים ברשויות המקומיות. ההתמודדות היתה בעיקר בזמן הבחירות המקומיות. את הכישלון נימקו מפלגות הפועלים, שהתמודדו בדרך-כלל ברשימה הסדרותית מאוחדת, בסף המס שקבעו השלטונות הבריטיים. סף זה נתן עדיפות לבעלי רכוש מקרב הבורגנות העירונית, שמרביתם הצביעו עבור הציונים-הכלליים ומפלגות לא-פועליות אחרות.⁴

לאחר קום המדינה, והקמתו של ממשל ישראלי עצמאי, שונתה החקיקה בנושא הבחירות המוניציפליות. ההגבלה הכספית על זכות הבחירה בוטלה, גיל הזכאים לבחור נקבע ל-18, והוחלט כי הבחירות לרשויות המקומיות ייערכו ביום הבחירות לכנסת. חקיקה זו, שהובילה מפא"י, נועדה לחזק את כוחה במועצות העירוניות באמצעות הענקת זכות הבחירה לאלה שסף המס והגיל הוציאו בעבר מכלל הבחורים, ומפא"י ראתה בהם תומכים פוטנציאליים שלה. כמו כן ניסתה מפא"י לרחוק נושאים מוניציפליים אל שולי הדיון הציבורי ולהעמיד את סדר היום הלאומי שקבעה במרכזן של מערכות הבחירות המקומיות.⁵ ואכן במהלך שנות החמישים נחלשה אחיזת הימין ברשויות המקומיות והשליטה ברבות מהן עברה לידיה של מפא"י.⁶

מפלגות הימין, ולעתים גם מפלגות השמאל שמחוץ למפא"י, נאבקו נגד השלטת ההגמוניה של מפלגת השלטון על המערכת המוניציפלית. שינויים שהתחוללו בחברה הישראלית מקום המדינה וכמהלך שנות החמישים פעלו לטובתן. בקרב תומכי השמאל הציוני התחולל תהליך של ירידה יחסית בקולקטיביזם הוולונטרי והתחזקו מגמות של העדפת היחיד וצרכיו. רבים מהעולים שהגיעו לארץ מאז קום המדינה היו בעלי תפיסת עולם זעיר-בורגנית אינדיבידואליסטית או דתית-מסורתית והסוציאליזם של מפלגת השלטון היה זר להם. גם אלה וגם אלה מצאו מסגרת רעיונית בתפיסת העולם החברתית-כלכלית של מפלגות הימין. גם מדיניותה של הממשלה בתחומי חוץ ופנים עוררה התנגדות בקרב חוגים שונים בצבור הישראלי, מימין ומשמאל, ושימת הדגש על סדר היום הלאומי לא תמיד סייעה למפא"י בבחירות המוניציפליות.⁷

3. אבי בראלי, מפא"י בראשית העצמאות 1948-1953, ירושלים תשס"ז, עמ' 12.
4. שילוח, 'בחירות בתל אביב בשנות השלושים' (לעיל הערה 2), עמ' 162-163; גיורא גולדברג, 'בחירות מקומיות', בתוך: אלעזר וקלכהיים, השלטון המקומי בישראל (לעיל הערה 1), עמ' 90-91.
5. גולדברג, 'בחירות מקומיות', עמ' 96-97.
6. לאחר הבחירות ב-1955 שלטה מפא"י ב-13 מתוך 17 העיריות במדינת ישראל, ראו: מאיר ארגוב אל מזכירות מפא"י, 9 באוקטובר 1955, ארכיון מפלגת העבודה (אמ"ע) 131א-1954-13-2.
7. אורית רוזין, חובת האהבה הקשה: יחיד וקולקטיב בישראל בשנות החמישים, תל-אביב 2008, עמ' 11; אניטה שפירא, ההליכה על קו האופק, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 373; יחיעם ויץ, 'מפלגה מתמודדת עם כשלונה: מפא"י לנוכח תוצאות הבחירות לכנסת השלישית', קתדרה, 77 (תשנ"ו), עמ' 124-125.

בתל-אביב-יפו, המטרופולין הראשי של מדינת ישראל, התחולל מאבק איתנים בין מפלגת השלטון, שראתה בשליטה במועצתה העירונית צעד חשוב בהרחבת ההגמוניה שלה במדינה ככלל, לבין מפלגת הציונים-הכלליים, שביקשה לשמר את מעמדה הדומיננטי במועצת העיר וראתה בו בסיס לכוחה הפוליטי ברמה הלאומית. שיאי של המאבק היו מערכות הבחירות בשנים 1950, 1955, 1959, ומבחינתה של מפא"י רק מערכת הבחירות ב-1959 הוכתרה בהצלחה.

הבחירות העירוניות בתל-אביב בתקופת המנדט

על-פי חקיקה משלהי התקופה העות'מאנית, הוגבלה זכות הבחירה לרשויות המוניציפליות בתקופת המנדט הבריטי לגברים בני 25 ומעלה בעלי נתינות ארץ-ישראלית, ששילמו מסים עירוניים בשיעור מינימלי של לירה ארץ-ישראלית אחת. נוכח גמישותה של החקיקה המנדטורית בקביעת שיטת הבחירות ברשויות שונות, ניתנה זכות הבחירה בתל-אביב לבני 21 ומעלה, גברים ונשים גם יחד, וגם לתושבי קבע שלא היו אזרחים ארץ-ישראלים והתגוררו בעיר שנה אחת לפחות. סכום המס המינימלי עמד על חצי לירה ארץ-ישראלית בלבד. בשלהי 1935 התקיימו בעיר הבחירות האחרונות בתקופת המנדט, ובהן עמד מספר בעלי זכות הבחירה על כ-25 אלף, כחמישית מתושבי העיר. נוכח אירועי השנים הסוערות של המרד הערבי, מלחמת העולם השנייה, המאבק בכריטים ומלחמת העצמאות, לא היו בתל-אביב בחירות עירוניות עד לאחר הקמתה של מדינת ישראל, ומועצת העיר השישית שנבחרה ב-1935 כיהנה עד 1950.⁸

בכל מערכות הבחירות למועצה העירונית שהיו בתל-אביב בזמן המנדט הבריטי, זכתה הרשימה שייצגה את המגזר הפועלי. בבחירות ב-1935 הופיעה הרשימה בשם 'רשימת ההסתדרות הכללית' וזכתה לשיעור תמיכה של כשליש מן הבוחרים. אך חוץ מהשנים 1926-1928, השליטה במועצת העיר ותפקיד ראש העירייה נשארו בידי 'הגוש האזרחי': קונגלומרט של מפלגות שייצגו את הבורגנות העירונית, בעלי-הבתים, הסוחרים הזעירים, בעלי-המלאכה וארגוני עולים ממדינות שונות. בקונגלומרט זה תמכו המפלגות הדתיות, הפרוגרסיבים והרוויזיוניסטים. כולם התאחדו סביב אישיותו של מאיר דיזנגוף שהיה ראש העירייה, עד שנפטר בספטמבר 1936.⁹ מותו של דיזנגוף היה אות לפתיחת מאבק סביב מינוי יורשו. את המאבק הכריע הנציב העליון. הוא קבע כי סגנו של דיזנגוף מקרב מפלגות

8. גולדברג, 'בחירות מקומיות' (לעיל הערה 4), עמ' 89-90; גדעון ביגר, 'על בחירות עירוניות-אזוריות בארץ ישראל המנדטורית', מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, 24 (תשמ"ה), עמ' 63-65; שילוח, 'בחירות בתל אביב בשנות השלושים' (לעיל הערה 2), עמ' 127-129; גדעון ביגר, 'הגיאוגרפיה של הבחירות לעיריית תל אביב בתקופת המנדט', מרחבים, 4 (1991), עמ' 95.

9. ראו בפירוט: שילוח, 'בחירות בתל אביב בשנות השלושים', שם; ביגר, 'הגיאוגרפיה של הבחירות לעיריית תל אביב בתקופת המנדט', שם.

הימין, ישראל רוקח, ימונה לתפקיד ראש העירייה, ונציג רשימת ההסתדרות יכהן בתור סגנו. בתחילה זה היה דב הוז. הוז כיהן בתפקיד עד מותו בתאונת דרכים בדצמבר 1940.¹⁰ את מקומו תפס אליעזר פרי (פרלסון).

מלחמת העצמאות: המהפך ותוצאותיו

מפרוץ מלחמת העצמאות בדצמבר 1947 עד להכרזה הרשמית על דבר איחודן של תל-אביב ויפו באפריל 1950 התחוללו במרחבן העירוני שינויים מרחיקי לכת. לאחר שמרבית תושביה הערבים של יפו נעקרו ממנה בסערת המלחמה, הוחל בקיץ 1948 באכלוס שכונותיה ביהודים: פליטי מלחמה, עולים חדשים ומשפרי דיור משכונות העוני של תל-אביב וממקומות אחרים בארץ. מספר התושבים היהודים במרחבן של תל-אביב ויפו, שבערב פרוץ המלחמה עמד על כ-220 אלף נפש, עלה לכ-330 אלף בסוף 1950, בימים שנערכו הבחירות למועצה השביעית של העיר, שמאז האיחוד היה שמה הרשמי תל-אביב-יפו. מספר התושבים הערבים שנותרו ביפו עמד על כ-5000 איש. הגידול הניכר של האוכלוסייה העירונית שינה את הרכבה האתני והכלכלי. מרבית התושבים החדשים היו מקרב העולים שזה מקרוב באו ושוישבו בשכונותיה הערביות לשעבר של יפו ובכפרים ערביים לשעבר שגבלו בשטחה של העיר המאוחדת: סלמה, שיח' מואניס וג'מוסין. היו בהם ניצולי שואה ממזרח אירופה וממרכז, יוצאי ארצות הבלקן ופליטים ממדינות ערב. ברובם היו אלה אנשים חסרי כול.¹¹

ב-23 בדצמבר 1948 תוקנה החקיקה המנדטורית בנושא הבחירות העירוניות. הגבלת המס בוטלה וזכות הבחירה ניתנה לכל תושב או בעל מקרקעין בעיר בן 21 ומעלה.¹² כך עלה מספר תושבי תל-אביב הרשאים לבחור בבחירות העירוניות לכ-125 אלף.¹³ בפברואר 1949 החלו ההכנות לקראת הבחירות העירוניות. פנקס בוחרים, שנכתבו בו שמותיהם של בעלי זכות הבחירה, פורסם בדצמבר 1949.¹⁴ מלאכת הכנתו התארכה, שכן במהלך השנה חלו כמה שינויים שהצריכו עדכונים חוזרים ונשנים. ב-27 ביולי נקבע שהזכאות לבחור תהא לבני 18 ומעלה, כפי שהיה בבחירות לכנסת. מדצמבר 1948 עד מאי 1949 סופחו לתחומה של תל-אביב שכונות יפו והכפרים הערביים ג'מוסין, סלמה ושיח' מואניס,

10. שילוח, שם, עמ' 137-152.

11. ארנון גולן, שינוי מרחבי – תוצאת מלחמה, קריית שדה בוקר 2001, עמ' 75-133; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסייה ותנועה טבעית 1997, ירושלים 1998, טבלה 2.14.

12. 'תקונים בפקודת העיריות משנת 1934', ידיעות עירית תל אביב, 18, 5-6 (תש"ט), עמ' 83-84.

13. אל. פרי, 'בן תל-אביב שמלאו לו 35 שנה, לא זכה להשתתף בבחירות לעיריה', דבר, 29 בדצמבר 1949.

14. 'מההחלטותיה של מועצת העיר', ידיעות עירית תל אביב, 18, 7-8 (תש"ט), עמ' 108.

ובאוקטובר 1949 החליטה הממשלה על איחודן של תל-אביב ויפו. במחצית אוגוסט 1950 שב ועודכן פנקס הבוחרים ועתה נכללו בו כ-165 אלף שמות.¹⁵ תאריך הבחירות נקבע ל-14 בנובמבר 1950. בבחירות השתתפו עוד 42 רשויות עירוניות ובהן גם ירושלים וחיפה. מעמדה ועוצמתה של מפא"י בתור מפלגת שלטון, שלרשותה עמדו גם מנגנונים חוץ-ממשלתיים כמו הסוכנות היהודית וההסתדרות, נחשבו מפתח להצלחתה הצפויה בבחירות המוניציפליות, שכן היא סיפקה דיור, תעסוקה, חינוך, בריאות ועוד שירותים אחרים לעולים ולוותיקים גם יחד. יוקרתו של דוד בן-גוריון, שהנהיג את המלחמה לעצמאות, נראתה אף היא נכס אלקטורלי.¹⁶ בהקשר התל-אביבי עסקה מחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית בשיכונם של העולים ביפו. בד בבד החלה ההסתדרות לספק שירותים לתושביה ובעיקר לעולים החדשים. אלה היו שירותים בתחום הבריאות, באמצעות קופת החולים הכללית, ובתחום החינוך, באמצעות רשת בתי הספר ההסתדרותית, וכן חינוך למבוגרים, שהתמקד בעיקר בהקניית הלשון העברית. מכיוון שבעת ההיא לשכות העבודה היו הסתדרותיות, סיפקה ההסתדרות גם תעסוקה לעולים. אנשי ההסתדרות פעלו פעמים רבות בתור נציגי התושבים ביפו, והפעילו לחץ על ספקי שירותים כגון משרד הדואר הממשלתי וחברות התחבורה הציבורית על מנת שירחיבו את מערך הפעילות שלהם במקום. אלא שעיריית תל-אביב, שהיתה הגדולה במערך המוניציפלי הישראלי ולפיכך בעלת אמצעים משלה, היתה גורם מתחרה למנגנונים שבשליטת מפא"י. היא סיפקה לתושבים בשכונות הדרום – ביפו, בסלמה, בג'מוסין ובשיח' מואנים – שירותים עירוניים כמו נקיון רחובות ושטחים ציבוריים, בתחומי החינוך והבריאות היו לה בתי-ספר ומרפאות עירוניות, וכן שיקמה תשתיות של דרכים, ביוב ומים וסייעה במציאת דיור.¹⁷

במרס 1949 היה דיון במועצת עיריית תל-אביב אם יש לאפשר לתושבי שכונות יהודיות ותיקות, שסופחו לא מכבר לעיר, להשתתף בבחירות העירוניות. רוקח תמך, דרש משר הפנים להסדיר זאת חוקית ונענה בחיוב.¹⁸ ימים ספורים לאחר קבלת החלטת הממשלה בדבר איחודן של יפו ותל-אביב, שינה רוקח את טעמו ופנה לממשלה בבקשה להקדים את הבחירות למועצת העיר ולקבוע את מועדן לפני סוף 1949, היינו לפני השלמת האיחוד.

15. 'לקראת הבחירות למועצה השביעית של תל אביב', שם, 20, 1-2 (תשי"א), עמ' 12; ראש העירייה אל שר הפנים, 29.3.1949, ארכיון היסטורי עיריית תל אביב (אהעת"א) 4-4028; Arnon Golan, 'The Demarcation of Tel Aviv: Jaffa Municipal Boundaries Following the 1948 War – Political Conflicts and Spatial Outcome', *Planning Perspectives*, 10, 4 (1995), pp. 387-391

16. עמירם גונן, 'תפורסת האוכלוסייה במעבר מיישוב למדינה', בתוך: ורדה פילבסקי (עורכת), המעבר מיישוב למדינה 1947-1949: רציפות ותמורות, חיפה 1990, עמ' 167-168.

17. גולן, שינוי מרחבי, עמ' 104-112.

18. מ' שפיזמן, הנהלת השכונות העבריות, אל ממשלת ישראל, משרד הפנים, 15 במרס 1949, אהעת"א 4-4028; ישראל רוקח אל שר הפנים, 29 במרס 1949, שם; י' קיסילוב אל ראש העירייה, 7 באפריל 1949, שם.

תשובתו של שר הפנים היתה נחרצת: אין לערוך בחירות לפני סיום כתיבתו של ספר הבחורים, שנועד לכלול גם את יפו.¹⁹

לדברי פרי, סגנו של רוקח ואיש מפא"י, הסיבה לשינוי בעמדתו של ראש העיר המכהן היתה שעליו ועל בעלי-בריתו מקרב 'הגוש האזרחי' נפל 'פחד יפו'. הם הבינו ששליטתם בעיר, שנמשכה מ-1935, לא שיקפה את יחסי הכוחות הפוליטיים כפי שהלכו והתהוו לאחר מלחמת העצמאות. הם חששו מתבוסה בבחירות, מאחר שעם איחודן של תל-אביב ויפו, ציבור הפועלים, מצביעייה הפוטנציאליים של סיעת ההסתדרות, יהיה לרוב בעיר.²⁰ אך ככל שהתקרב מועד הבחירות העירוניות, הביטחון בקרב חברי מרכז מפא"י בניצחון בתל-אביב הלך ופחת. נדמה היה כי הצפי לתמיכה גורפת במפא"י בקרב העולים ותושבי שכונות הדרום היה מוגזם. אי לכך, לאחר דיונים ארוכים נפלה הכרעה לטובת המשך ההתמודדות במסגרת רשימה הסתדרותית שתגייס את מרב תומכי השמאל בעיר נגד חוגי הימין. אלא שמפלגות שמאל שתומכיהן נמנו עם חברי ההסתדרות, מפ"ם והמפלגה הקומוניסטית, החליטו להתמודד ברשימות נפרדות, ורשימת ההסתדרות היתה בעצם רשימת מפא"י.²¹

בשלהי אוקטובר 1950 עלתה החרדה מפני תבוסה למפא"י. בדיונים במרכז מפא"י, כשלושה שבועות לפני מועד הבחירות, נאמר כי אין די התגייסות של חברים בסניף תל-אביב לפעילויות של הסברה וסיוע לעולים החדשים ביפו. הושמעה גם ביקורת על מדיניות הצנע של הממשלה, ובעיקר על הצו שהוצא ביולי בנושא קיצוב מוצרי הלבשה והנעלה, שהביא לידי ירידה בפופולריות של מפא"י בקרב חוגים רחבים של הציבור התל-אביבי.²²

לעומת זאת, בקרב 'הגוש האזרחי', עם הקמתה ב-1948 של מפלגת הציונים-הכלליים, חל תהליך של התלכדות. בניגוד לפיצול ששרר בתקופת המנדט, ב-1950 היה 'הגוש האזרחי' מאוחד תחת מטרייה פוליטית אחת וגיבש סדר יום שבמרכזו ביקורת חריפה על המדיניות הכלכלית של הממשלה. בתל-אביב התייצבו הציונים-הכלליים לבחירות ברשימה בראשותו של רוקח.²³

19. ש' קפלן אל מ' צילן, 5 ו-23 באוקטובר 1949, שם; מ' צילן אל ש' קפלן, 6 באוקטובר 1949, שם.
20. פרי, 'בן תל אביב שמלאו לו 35 שנה, לא זכה להשתתף בבחירות לעירייה' (לעיל הערה 13); יעקב שביט וגרעון ביגר, ההיסטוריה של תל אביב: מעיר מדינה לעיר במדינה, 1936-1952, תל-אביב 2007, עמ' 99.
21. דברי יהושע קונצ'י, זלמן אהרונוביץ' ומשה שרת, ישיבת המרכז, 27 באוגוסט 1950, אמ"ע 1950-023-2; שביט וביגר, ההיסטוריה של תל אביב, עמ' 100; רוזין, חובת האהבה הקשה, עמ' 86-88.
22. דברי מאיר גרובובסקי, זאב הרינג ואריה כהן, ישיבת המרכז, 22 באוקטובר 1950, אמ"ע 1950-023-2; רוזין, חובת האהבה הקשה, עמ' 88.
23. רוזין, שם, עמ' 89-91. עוד ראו: יניב בן עוזי, מפלגת הציונים הכלליים 1948-1955: עלייתה ושקיעתה של מפלגת 'הציונים הכלליים' בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל, חיפה תשס"ה.

בחירות 1950

מערכת הבחירות בתל-אביב החלה לצבור תאוצה במחצית אוקטובר 1950. סיעת ההסתדרות ריכזה את מרב מאמצי התעמולה שלה בהשחרת דמותו של רוקח. הוא הוגדר ביורוקרט צנטרליסטי ולא יעיל ששיטות עבודתו הקלוקלות מקרינות על העירייה כולה. כמו כן הותקף נוכח מה שהוגדר מדיניות אנטי-חברתית שפגעה בקליטת העלייה ושכאה לידי ביטוי בהתנגדותו לאיחודן של יפו ותל-אביב.²⁴ גם על זיהומו של היס, עקב הזרמת המוסדרת של שפכים באמצעות צינור שנחנך ב-1948 וניקז את רשת הביוב העירונית, נגחוהו יריביו.²⁵ העולים החדשים ותושבי שכונות הדרום היו מטרה מרכזית של תעמולת הבחירות של סיעת ההסתדרות. היא טענה שהמסד העירוני מקפח אותם והבטיחה כי בשלטון פועלי יוקצו משאבים רבים לשיפור תנאי חייהם הקשים.²⁶

אף שהיה המטרה המרכזית של תעמולת יריביו מסיעת ההסתדרות, בהיותו פוליטיקאי משופשף ומנוסה לא נגרר רוקח למלחמת השמצות. כשנאם לפני עולים חדשים שחשש כי יצביעו ליריביו, העדיף להציג לפנייהם את פעולותיו והישגיו כראש העירייה ואת תוכניותיו לעתיד.²⁷ את מלאכת השמצתה של מפא"י השאיר לעמיתיו ממפלגת הציונים-הכלליים. הם תקפו את הממשלה, האשימו את מדיניותה הסוציאליסטית-ריכוזית וראו בה גורם למשבר הכלכלי של ימי הצנע שלאחר תום מלחמת העצמאות, בהדגישם כי העברת השלטון לידי השמאל תביא לידי תוצאות דומות גם בדרג העירוני.²⁸ רוקח היה דמות מרכזית במפלגת הציונים-הכלליים גם בדרג הלאומי.²⁹ כמשקל נגד לו הוצב לוי אשכול בראש רשימת סיעת ההסתדרות בתל-אביב. אשכול היה מבכירי מפא"י,

24. אף-על-פי שהיה גם מי שהבין שרוקח דווקא הוא זה המסייע לעולים החדשים במצוקתם. ראו: דב פטישי אל זלמן אהרונוביץ, 26 ביוני 1950, אמ"ע 1950-233-4-2. דב פטישי, שהיה מראשי חברת 'עמידר', הציע שנוכח הבחירות הקרבות תיזום הממשלה בניית ששת אלפים יחידות דיור לעולים על מנת לאזן את רושם פעילותה של עיריית תל-אביב באספקת שירותים עירוניים ובשיקום תשתיות מים וכבישים ביפו.
25. 'נחדש את פני עירונו', דבר, 7 באוקטובר 1950.
26. 'באיזו זכות בא י. רוקח לבקש אמון מאנשי פרברים ועולים חדשים?', שם, 5 בנובמבר 1950; 'לעולים החדשים יש חשבון מר נגד "הגוש האזרחי"', שם, 7 בנובמבר 1950.
27. 'ישראל רוקח קורא להמוני יפו לבחור בשלטון היוזמה היוצרת', הבוקר, 29 באוקטובר 1950; 'המפלגות השונות נערכות לקראת הבחירות', הארץ, 5 בנובמבר 1950; 'המוני אזרחים השתתפו בשבת באסיפות עם התקרב הבחירות לרשויות המקומיות', שם, 12 בנובמבר 1950; אייזיק רמבה, 'ישראל רוקח: קברניטה של תל אביב, רמת-גן 1969, עמ' 90-91.
28. 'המונים באסיפות הצ' הכללים בארץ', הבוקר, 29 באוקטובר 1950; 'המפלגות השונות נערכות לקראת הבחירות', שם, 5 בנובמבר 1950; 'ינה גולדברג, 'רוקח יבנה את הנגב...', דבר, 12 בנובמבר 1950.
29. על מעמדו של רוקח בתל-אביב ועל מקומו בהצלחת הציונים-הכלליים בתל-אביב ראו: אבא סיקרא, 'הרהורים על הצהרתו התל-אביבית של ד. בן גוריון', חרות, 29 בינואר 1960.

ראש המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית, המנהל הכללי של משרד הביטחון, גזבר הסוכנות ויושב-ראש מועצת המנהלים של חברת 'עמידר', שעסקה בשיכון עולים חדשים. אי לכך היו שהטילו ספק אם אשכול, שאמור היה לעמוד בראש העירייה אם תנצח סיעת ההסתדרות ומיעט לעסוק בנושאים מוניציפליים, מתאים לשמש גם ראש העיר הגדולה במדינת ישראל.³⁰

שיעור ההשתתפות בבחירות היה גבוה ועמד על 82.4%. הציונים-הכלליים, שזכו ב-31% מכלל הקולות, קיבלו 10 מושבים במועצה העירונית, לעומת 23% מצביעים עבור סיעת ההסתדרות, שקיבלה 7 מושבים. תנועת החרות זכתה ב-4 מושבים והיתה לשלישית בגודלה במועצה.³¹ תוצאות אלה לא הבטיחו את בחירתו של רוקח לראשות העירייה, וכישיבתה הראשונה של המועצה השביעית של עיריית תל-אביב, שהתכנסה ב-24 בדצמבר 1950, לא זכתה מועמדותו לרוב מקרב 31 חבריה. רוקח נבחר בישיבת המועצה השנייה, שהתכנסה ביום המחרת, וזכה לרוב של 19 חברי מועצה, כשבתמורה לתמיכתם מונו שני סגני ראש עירייה מטעם סיעות 'חרות' והדתיים, נוסף על חיים לבנון שהיה לסגן השלישי מטעם הציונים-הכלליים.³²

כשלושה של מפא"י בבחירות העירוניות היה כישלון גורף בדרג הארצי.³³ התוצאות עוררו שמחה רבה בקרב אנשי הציונים-הכלליים, שקיוו כי הן מבשרות גם שינוי בבחירות העתידות לבוא לכנסת השנייה, וחששות כבדים בקרב ראשי מפא"י, שראו בהן תולדה של 'התברגנותה' של החברה הישראלית, או למצער תגובה לחוסר ההצלחה של הממשלה בתחום הכלכלי ובקליטתם הכלכלית, החברתית והתרבותית של העולים החדשים.³⁴ רבים מקרב תושבי שכונות הדרום של תל-אביב והעולים החדשים שיושבו ביפו הצביעו עבור יריביה של מפא"י, מה עוד שקרוב למחצית חברי ההסתדרות באזורים אלה הצביעו עבור הציונים-הכלליים ו'חרות'. שיעור הצבעה גדול עבור מפלגות הימין היה גם בקרב תושבי שכונות ותיקות בצפון העיר, שם התגוררו חברי ההסתדרות.³⁵ למרות עוצמתו של

30. שמעון סאמט, 'מי הם המועמדים לעיריית תל אביב', הארץ, 12 בנובמבר 1950.
31. משרד הפנים, תוצאות הבחירות לכנסת השלישית ולרשויות המקומיות, ירושלים 1956, עמ' 98; 'נודעו תוצאות הבחירות לעיריית תל אביב', הארץ, 28 בנובמבר 1950; 'בקולות "חרות" נבחר י. רוקח לראש עיריית ת"א-יפו', דבר, 26 בדצמבר 1950.
32. 'החלטות המועצה השביעית בישיבתה הראשונה', 24 בדצמבר 1950, אהע"א 4-4030; ישיבה שנייה, 25 בדצמבר 1950, שם; 'י. רוקח נבחר לראש עיריית תל אביב', הבוקר, 26 בדצמבר 1950; 'בקולות "חרות" נבחר י. רוקח לראש עיריית ת"א-יפו', שם. כמו כן ראו: שביט וביגר, ההיסטוריה של תל אביב, עמ' 99-101.
33. רוזין, חובת האהבה הקשה, עמ' 105.
34. נתן רוטנשטריך, 'על משמעות הבחירות העירוניות', דבר, 24 בנובמבר 1950; דברי חיים רוקח, צבי לוביאניקר ואריה שינקר, ישיבת מרכז המפלגה, 30 בנובמבר 1950, אמ"ע 2-023-1950-54.
35. ביפו הצביעו כ-47% מכלל חברי ההסתדרות עבור הציונים-הכלליים ו'חרות'. במעונות עובדים ח' הצביעו כ-32% עבור שתי מפלגות אלה, ראו: דף סיכום של תוצאות מהבחירות העירוניות (ללא

הממסד של מפא"י, ואולי דווקא משום כך, בקרב העולים וגם בקרב הוותיקים היו רבים שהצביעו עבור הימין במחאה על חוסר שביעות רצונם ממצבם החברתי והכלכלי. הם תלו אותו בחוסר יכולתה, או בחוסר רצונה, של המנהיגות הלאומית, ולא דווקא כשלונה של המנהיגות העירונית המקומית.³⁶

נדמה כי גם המועמד שהציבה מפא"י לראשות העירייה לא סייע בידה, והתפטרותו של אשכול ממועצת העירייה, שהוגשה כשבועיים לאחר מועד הבחירות ועוד בטרם התכנסה מועצת העיר החדשה לישיבתה הראשונה, היתה אקורד סיום צורם לפרשת כשלונה של מפא"י בבחירות בתל-אביב.³⁷ מפא"י החלה בתהליך של הסקת מסקנות. מרכז המפלגה קבע שיש לארגן מחדש את הסניף התל-אביבי תוך כדי פיצולו לכמה סניפי משנה שיאפשרו מגע צמוד וקרוב יותר לתושבי השכונות ויפו, כמו גם לחוגים מהמעמד הבינוני, לבעלי מקצועות חופשיים ולאנשי רוח.³⁸

בחירות 1955

הצלחתה של מפלגת הציונים-הכלליים בבחירות העירוניות נמשכה גם בבחירות לכנסת השנייה, שנערכו ביולי 1951. המפלגה כמעט שילשה את כוחה. היא קיבלה 20 מושבים בכנסת השנייה לעומת 7 בכנסת הראשונה, והיתה למפלגה השנייה בגודלה בבית-הנבחרים הישראלי. לאחר הבחירות הצטרפו אל הציונים-הכלליים 3 חברי כנסת שנבחרו מטעם מפלגות הלוויין שלה, מפלגת הספרדים והתאחדות התימנים. כוחה של המפלגה עלה אפוא ל-23 חברי כנסת.³⁹ על אף החששות הכבדים ששררו בקרב מנהיגותה של מפא"י, שתוצאות הבחירות העירוניות מלמדות על ירידת כוחה של המפלגה בדרג הלאומי, בבחירות לכנסת השנייה ירד כוחה של מפא"י במנדט אחד בלבד. בן-גוריון הרכיב את הממשלה, והמפלגה המשיכה להנהיג את המדינה.⁴⁰

משבר קואליציוני הביא לידי הקמת ממשלה חדשה ב-19 בדצמבר 1952. עם 16 חברי הממשלה נמנו גם 4 שרים ממפלגת הציונים-הכלליים ובהם רוקח, שהיה לשר הפנים. רוקח התפטר מראשות עיריית תל-אביב באפריל 1953, ובמקומו נבחר סגנו לבנון לשמש

תאריך), אמ"ע 88-1950-13-2. עוד על שיעורי התמיכה הגבוהים של תושבי שכונות הדרום ויפו במפלגת הציונים-הכלליים וב'חרות' במסמכים פנימיים של מפא"י שניתחו את תוצאות הבחירות, ראו: 'המפלגות הדתיות בבחירות לרשויות המקומיות', 10 בינואר 1951, שם; 'עדות המזרח בבחירות לרשויות המקומיות', 31 בינואר 1951, שם.

36. רוזין, חובת האהבה הקשה, עמ' 105-113.

37. 'ישיבתה של מועצת עיריית תל-א-יפו החדשה ב-10 בדצמבר', הארץ, 30 בנובמבר 1950.

38. דברי זלמן ארן, 'ישבראש המרכז, ישיבת מרכז המפלגה', 17 בדצמבר 1950, אמ"ע 54-1950-023-2.

39. רוזין, חובת האהבה הקשה, עמ' 168.

40. ברלי, מפא"י בראשית העצמאות, עמ' 147, 378-379.

ראש העירייה. כהונתו של רוקח בתור שר הפנים נמשכה עד 29 ביוני 1955. זה היה כחודש לפני מועד הבחירות לכנסת השלישית, עם התפטרות ראש הממשלה משה שרת בעקבות המשבר הקואליציוני שנוצר נוכח הימנעותם של הציונים-הכלליים מלתמוך בממשלה בהצבעת אי-אמון בכנסת על רקע פרשת קסטנר.⁴¹ התנהלותה הלא-מוצלחת של הממשלה בפרשה זו ובסוגיות מדיניות ובטחוניות אחרות בחודשים שלפני הבחירות ב-1955, ומערכות היחסים המתוחות ששררו בין בן-גוריון, שרת ופנחס לבון, גרמו לירידה באמון הציבור הישראלי במפא"י ובמנהיגיה.⁴²

מפלגת הציונים-הכלליים קבעה שלבנון, ראש העירייה המכהן של תל-אביב, יהיה מועמדה לראשות העירייה ועל כן לא הוכנס לרשימת מפלגתו בתור מועמד לכנסת. בתגובה הודיע לבנון שהוא מבקש לשחררו מרשימת המועמדים למועצת העירייה, אך חזר בו לאחר שיחה עם רוקח ועם חברים אחרים מהנהגת המפלגה.

במפא"י הוחלט לחדול מלהשתמש בשם 'רשימת ההסתדרות' ולהופיע בתור סיעת מפא"י. ברשימת המועמדים למועצה חל שינוי גורף. פרי, שראה בעצמו מועמד בראש הרשימה, ועוד כמה אישים שבמשך שנים רבות היו חברי מועצת העיר, הוצאו ממנה. בראש הרשימה הוצג אליעזר שכטר, שהיה מזכיר מועצת פועלי תל-אביב. במועמדים החדשים היו נציגים של השכונות, של הספרדים ועדות המזרח ושל חוגי הצעירים מקרב פעילי המפלגה.⁴³ שידוד המערכות של מפא"י ברשימת מועמדיה בתל-אביב נועד למשוך קולות של מצביעים חדשים, בעיקר מקרב תושבי שכונות הדרום ויפו ומקרב בני הדרור הצעיר.⁴⁴

אלא שבזה לא אמרו די במפא"י. ב-21 ביוני, יומיים לפני מועד סגירת רשימות המועמדים לבחירות העירוניות, הוחלט כי שכטר יעבור למקום השני ברשימת המועמדים ובמקומו הועמדה שרת העבודה גולדה מאיר (אז מאירסון).⁴⁵ בתגובה עשו הציונים-הכלליים שינוי ברשימת מועמדיהם. הם שבו והעמידו את רוקח בראשה, ולבנון נדחק למקום השני. גם בסיעתם נערך שידוד מערכות ונתרו בה רק ארבעה מהחברים שכיחנו במועצה היוצאת ובמקומם נכללו נציגים של חוגי הנשים, הצעירים ותושבי שכונות הדרום.⁴⁶

41. 'מחר תודיע הממשלה על התפטרותה', דבר, 18 בדצמבר 1952; יהיעם ויץ, 'האיש שנרצח פעמיים: חייו, משפטו ומותו של ד"ר ישראל קסטנר, ירושלים 1995, עמ' 280-289.

42. ויץ, שם, עמ' 124.

43. 'פורסמו רשימות הבוחרים לכנסת', דבר, 15 באפריל 1955; 'הוצגו רשימות הבוחרים לעירית ת"א', שם, 18 באפריל 1955; 'ועדת הבחירות בודקת רשימות המועמדים', שם, 13 ביוני 1955; 'לבנון אינו רוצה בעיריה', הארץ, 15 ביוני 1955; 'מינויי מפא"י לתל אביב', שם; 'כנס הכלליים ליציאה למערכה', שם, 17 ביוני 1955; 'הציונים הכלליים יצאו למערכה', דבר, 17 ביוני 1955.

44. דברי מרדכי נמיר ורוד בן-גוריון, ישיבת מטה הבחירות, 25 באוקטובר 1954, אמ"ע 1284-1954-13-2; דברי אריה בהיר, ישיבת מטה הבחירות עם חברי המזכירות, 17 במאי 1955, שם, 1284-1954-13-2.

45. ג. מאירסון מועמדת מפא"י לעירית ת"א, הארץ, 22 ביוני 1955.

46. 'רוקח בראש רשימת הכלליים לעירית ת"א', שם, 24 ביוני 1955; 'רוקח בראש הרשימה בתל אביב', הבוקר, 24 ביוני 1955.

מועמדותה של מאיר עוררה חשש ניכר בקרב הימין. אי לכך ועדת הבחירות למועצת תל-אביב-יפו, שרוב חבריה נמנו עם הציונים-הכלליים ותומכיהם, קבעה כי נוכח העובדה שב-1951 עברה מאיר להתגורר בירושלים, היא אינה נחשבת עוד תושבת תל-אביב. מאיר ערערה על ההחלטה לפני בית-המשפט המחוזי בטענה כי עברה לירושלים לדירת שרד מתוקף תפקידה, בהיותה שרה בממשלה. העובדה שהמשיכה לשלם מסים עירוניים בתל-אביב מעידה שנשארה תושבת העיר הלכה למעשה. הערעור נתקבל ומועמדותה של מאיר אושרה.⁴⁷

כמו במערכת הבחירות של 1950, גם הפעם התמקדה תעמולת הבחירות של מפא"י בכשלונותיה של עיריית תל-אביב. באשר לתחום החינוך נטען שלא בנתה די כיתות בבתי-ספר, וילדים רבים נאלצים ללמוד במשמרת שנייה. מצבו הירוד של חוף הים העירוני, המזוהם במי שופכין, שב אף הוא והיה לנושא מרכזי, וכך גם הזנחתן של יפו ושל שכונות הדרום.⁴⁸ את האשמה תלתה תעמולת הבחירות של מפא"י ברוקח ובלבנון.⁴⁹ בתעמולת הבחירות נעשה שימוש גם בנושאים מן הפוליטיקה הלאומית. כך הוצג רוקח כאור שליילי נוכח תפקודו בתור שר הפנים, בעיקר כשמדובר היה במישור המוניציפלי.⁵⁰ לעומת זאת הוצגה מאיר כמי שהוכיחה את יכולותיה בתור שרת העבודה, הממונה גם על שיכון העולים החדשים (נושא שחלה בו התקדמות רבה בשנתיים שלפני מועד הבחירות), וכמי שברוח זו של דאגה לחלשים תשנה את מדיניות העירייה ותדאג לתקן את העוולות ארוכות השנים, תוצאת השלטון ה'בורגני'.⁵¹

תעמולת הבחירות של הציונים-הכלליים ציינה לגנאי את ההתקפות האישיות על רוקח ובלבנון, אך לא נמנעה מלתקוף את מאיר. היא תוארה כפולמוסנית המחוללת סערות פוליטיות, שרק איש רב פעלים כרוקח יכול לעמוד מולה. עוד נטען כי אין מאיר מתכוונת

47. 'רשימת חברי ועדת הבחירות למועצה השמינית' (ללא תאריך), אהעת"א 4-4042; ג. מאירסון אינה בפנקס הבוחרים בת"א, הארץ, 22 ביוני 1955; 'שרת העבודה תוכל לבחור בת"א', שם, 29 ביוני 1955.

48. 'עירית תל אביב לא הודיעה לתושבים על הנחות במיסים', דבר, 23 מאי 1955; 'בשולי הדברים', שם, 15 ביוני 1955; לוי אשכול, 'בל ישרא בתוכנו אדיש למערכה', שם, 3 ביולי 1955; אליעזר שכטר, 'הזנחת השכונות והפרברים', שם, 14 ביולי 1955; 'י מגן, העיר ה... ביותר בישראל', שם, 15 ביולי 1955.

49. 'בשולי הדברים', שם, 16 ביוני 1955; 'שוב נדחתה ישיבת מועצת עת"א', שם, 23 ביוני 1955; אליעזר שכטר, 'גם רוקח אשם בכשלונו של לבנון', שם, 26 ביוני 1955; שכטר, 'עירית תל-אביב – רוב המייצג את האינטרסים של המיעוט', שם, 8 ביולי 1955; 'ממה סובלים תושבי ת"א-יפו?', שם, 19 ביולי 1955; 'הזמנה', שם, 26 ביולי 1955.

50. 'זכותו של רוקח להאשים את רשיש – לביה"ד העליון', שם, 20 ביוני 1955; ד' מנחם, 'רוקח טעה או בא להטעות?', שם, 30 ביוני 1955.

51. 'על הסף', שם, 10 ביולי 1955; 'מה מתחייבת מפא"י לפעול בעירית ת"א', שם; ג. מאירסון: בראש וראשונה נפעל בשכונות ובפרברים', שם, 15 ביולי 1955; 'אין כל הצדקה לעזובה בת"א', שם, 22 ביולי 1955; 'גולדה מאירסון: אינני חוששת לקבל עלי ראשות עיריית ת"א', שם, 24 ביולי 1955.

לשמש חברת מועצה מן המניין ואם לא תכונן קואליציה עירונית בראשותה היא תפרוש ממועצת העיר, משום שאין ענייני העיר בראש מעייניה, אלא הבאת שלטון מפא"י לתל-אביב ותו לא. זוהי עדות ליחס המבזה שנהגה מפא"י בתל-אביב מאז ומעולם ולחוסר עניינם של מנהיגיה בעיר ובבעיותיה. לעומת זאת הוצגו נתונים על פעולות העירייה בקליטת העלייה, בצמצום ממדי העוני, בחקיקת חוקי עזר ובפיתוח עירוני וכן הצטרפותה של תל-אביב-יפו לאיגוד הערים באזור דן במטרה לפתח מערכת ביוב אזורית שתפתור את בעיית זיהום מי הים. בד בבד נמתחה ביקורת על מפעל המים הלאומי ירקון-נגב שיזמה הממשלה, בטענה שיגרום להתייבשות הנחל ולפגיעה בנופה של תל-אביב.⁵²

מערכת הבחירות ב-1955 לוותה בכמה אירועים אלימים שכוונו נגד מפלגת הציונים-הכלליים וחרגו מהמקובל באותם הימים: 'פיצוץ' של אספות בחירות באמצעות הפרעה מאורגנת לנואמים וייזומן של קטטות אלימות. ב-16 ביוני התפוצצו מטעני הלם בשתי אספות בחירות, האחת שנאם בה רוקח בבית העם, והשנייה שנאם בה לבנון בבית ציוני אמריקה. ב-23 ביולי התפוצץ מטען של חומר נפץ מרסק וגרם נזק לדירתו של רוקח.⁵³ הציונים-הכלליים ניצלו אירועים אלה לצורכי תעמולת הבחירות שלהם וטענו כי אנשי מפא"י עומדים מאחוריהם, ואף הוסיפו שהשירותים החשאיים של המדינה, שהם בשליטת מפא"י, עוסקים בהאזנות סתר לראשי מפלגתם. להאשמות אלה לא נמצאה כל הוכחה.⁵⁴

לראשונה בארץ, באותו היום, ב-26 ביולי 1955, התקיימו הבחירות לכנסת ולמועצות העירוניות. בבחירות למועצת עיריית תל-אביב הצביעו 78% מכלל 248 אלף בעלי זכות הבחירה, מתוך אוכלוסייה של כ-360 אלף נפש, ירידה של 4.4% ביחס ל-1950. עם היוודע תוצאות הבחירות למועצת העיר התברר כי מפא"י נחלה ניצחון וקיבלה 30.6% מן הקולות. לעומתה קיבלו הציונים-הכלליים רק 23.6% מן הקולות. מפא"י החליפה את הציונים-הכלליים והיתה למפלגה בעלת מספר הנציגים הגדול ביותר במועצת העיר, 10 מתוך 31. הציונים-הכלליים ירדו ל-8 נציגים, ותנועת החרות נשארה הסיעה השלישית

52. 'בעיתונים', שם, 27 ביוני 1955; 'משתכנים מודים לעיריית תל אביב', הבוקר, 28 ביוני 1955; 'מי דואג לחיסול משכנות העוני?', שם, 7 ביולי 1955; 'ת"א קלטה 180 אלף עולים חדשים', שם, 8 ביולי 1955; 'י. רוקח על משימות הצהכ"ל', שם, 11 ביולי 1955; 'לבנון מסכם את פעולותיה של מועצת עיריית תל אביב', דבר, 15 ביולי 1955; 'ממה סובלים תושבי ת"א-יפו?', שם, 19 ביולי 1955.

53. 'פצצת הפחדה באסיפת י. רוקח בתל אביב', הבוקר, 17 ביולי 1955; 'שתי פצצות הפחדה הוטלו באסיפות הציונים הכלליים בת"א', הארץ, 17 ביוני 1955; 'פצצה התפוצצה בבית ישראל רוקח בתל אביב', הבוקר, 24 ביולי 1955; 'ממשכת החקירה בענין הפצצה שהוטלה ליד בית י. רוקח', דבר, 25 ביולי 1955.

54. 'בילוש מפא"י במסגרת שירות המודיעין הממשלתי', הבוקר, 10 ביולי 1955; 'מנגנון החושך עבר ל"הבוקר"', דבר, 11 ביולי 1955; 'בעיתונים', שם, 18 ביולי 1955.

בגודלה, כשמספר נציגייה במועצת העיר עלה מ-4 ל-5.5⁵⁵ שלא כבתל-אביב, בבחירות לכנסת ספגה מפא"י מכה, ומספר חברי הכנסת מטעמה ירד ל-40 בלבד. אלא שהמכה שספגו הציונים-הכלליים ברמה הלאומית היתה אף כואבת יותר, שכן לאחר הבחירות לכנסת השלישית הם נשארו עם 13 נציגים בלבד.⁵⁶

באווירה הקשה שהשתררה בקרב מנהיגות מפא"י נוכח הכישלון ברמה הארצית היתה ההצלחה בתל-אביב נקודת אור, ונדמה היה כי מפא"י תזכה בראשות העירייה.⁵⁷ אך על מפא"י היה להקים קואליציה עם עוד סיעות כדי לזכות ברוב במועצה שנדרש על מנת שמאיר תיבחר לתפקיד ראש העירייה. שותפים פוטנציאליים לקואליציה עם מפא"י היו הנציגים במועצת העיר מטעם מפלגות השמאל: שני נציגי אחדות-העבודה, נציג מפ"ם ונציג המפלגה הקומוניסטית. סך כל נציגי השמאל עמד על 14 מתוך 31, שלא היה בהם די כדי להקים קואליציה. כוחן של שתי מפלגות הימין המובהקות במועצת העיר, הציונים-הכלליים ו'חרות', עמד על 13 נציגים. המפתח להקמת קואליציה היה בידי אלה שלא זוהו במובהק עם הימין או עם השמאל: שני הנציגים של 'החזית הדתית הלאומית' (הרשימה המשותפת של 'המזרחי' והפועל-המזרחי), הנציג מטעם 'החזית הדתית התורתית' (הרשימה המשותפת של אגודת-ישראל ו'פועלי אגודת ישראל'), ונציג המפלגה הפרוגרסיבית.

המפלגות הדתיות ניצלו את עובדת היותן לשון המאזניים כדי להסיר את מועמדותן של רוקח מתפקיד ראש העירייה, בטענה שבהיותו שר פנים יום חקיקה אנטי-דתית בתחומים של נישואים אזרחיים, התרת מכירת בשר חזיר ושמירת השבת. יש לשער כי ביקשו להרחיקו מכיוון שחששו שתחתיו יהיה להן חופש פעולה פחות במועצת העיר מאשר תחת לבנון. רוקח הודיע שהוא אינו מתכוון להיות מכשול בדרך להקמת קואליציה בראשותו של לבנון, ואף יפרוש מחברותו במועצת העירייה.⁵⁸ גם מועמדותה של מאיר לא היתה מקובלת על הדתיים, בשל היותה אישה, אך למפא"י לא היתה כל כוונה לוותר בעניין זה. במהלך כל חודש אוגוסט הפעילו שני הצדדים לחצים על מנהיגי המפלגות הדתיות, אך הם פסחו על שתי הסעיפים.⁵⁹

55. משרד הפנים, תוצאות הבחירות לכנסת השלישית ולרשויות המקומיות (לעיל הערה 31), עמ' 98; 'רשימת הנבחרים למועצת העירייה השמינית (א.ת.)', גיליון סיכום של תוצאות הבחירות (1955), 'אהעת"א 9(02)-17-08.

56. יהודה ואלך ומשה ליסק (עורכים), אטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל: שנים ראשונות, תש"ח-תש"ך, ירושלים תשל"ח, עמ' 87-88.

57. דברי שרגא נצר, ישיבת מרכז המפלגה, 17 באוגוסט 1955, אמ"ע 66-1955-023-2; דברי יהושע קונצ'י, שם, 6 בספטמבר 1955.

58. 'הדתיים – עם רוקח לא! עם לבנון ייתכן', הארץ, 31 ביולי 1955; 'רוקח לא ישים מכשול לח. לבנון', שם.

59. 'מפא"י והכללים החלו בנפרד במו"מ על קואליציה בעירית ת"א', שם, 10 באוגוסט 1955; 'הכלליים נגד זכות האשה', דבר, 15 באוגוסט 1955; 'המאבק על ראשות העירייה בתל-אביב', שם, 17 באוגוסט 1955.

ראשי מפא"י כרכו את בחירתה של מאיר במשא-ומתן על ראשות עיריית ירושלים עם המשא-ומתן על הקמת הממשלה. בעיקר הופעל לחץ על אנשי הפועל-המזרחי, שהובטח להם כי בתמורה לתמיכה בגולדה תתמוך מפא"י במינוי נציגם לראשות עיריית ירושלים, אך בה בעת הושמע איום שאי-תמיכה במועמדות מאיר פירושה קרע היסטורי בין הפועל-המזרחי לבין מפא"י ואי-הכללתה של החזית הדתית בקואליציה הממשלתית.⁶⁰ גם הציונים-הכלליים לא שקטו על שמריהם, אם כי נוכח חולשתם בזירה הארצית פעלו בעיקר בזו המקומית. עדות לכך מצויה במכתבו של רב שכונה מתל-אביב אל לבנון, שבו הצהיר כי נמנה עם 'המשתדלים אצל ראשי אגו"י ופואג"י [כך במקור!] וראשי המזרחי נגד ההצעה לבחור את הגברת מאירסון כראש עיר, דבר האסור ע"פ תורתנו הקדושה [...]. ובעיקר אשה זאת הידועה לכל כלוחמת נגד מסורת היהדות וקדשי ישראל'. אך מהסיפא של המכתב למדים אנו כי תמיכתו של הרב במועמדותו של לבנון לא היתה רק מטעמים הלכתיים: 'ובהזדמנות זו אני מודה לכבודו על ההוספה שאושר לי על משכורתי הרבנית'.⁶¹ לאחר למעלה מחודש של משא-ומתן ללא תוצאות, התכנסה ב-5 בספטמבר 1955 המועצה השמינית של עיריית תל-אביב-יפו לישיבתה הראשונה. הסעיף הראשון שעמד על סדר היום היה בחירתו של ראש העירייה. המועמדים שהוצעו היו מאיר, לבנון ומשה איכילוב, שהיה ראש סיעת 'חרות' במועצה, מה שהעיד כי עדיין לא הושגה הסכמה בין שתי סיעות הימין. מאיר זכתה בתמיכת 13 נציגי השמאל, ונציג מק"י נמנע. בלבנון תמכו 8 חברי סיעתו, ובמועמדותו של איכילוב תמכו 5 נציגי תנועת החרות. נציגי הדתיים והפרוגרסיבים נמנעו ואיש מן המועמדים לא זכה ברוב הדרוש.⁶² בחירת ראש העירייה שבה והיתה הסעיף הראשון שעל סדר יומה של ישיבת המועצה השנייה, שהתכנסה יומיים לאחר מכן. מאיר הצליחה ללכד את שורות השמאל וזכתה בתמיכת 14 נציגיו, אך כשלה במאמציה לגייס ולו עוד נציג אחד. מועמדותו של לבנון נתמכה שוב בשמונת נציגי הציונים-הכלליים, ואיכילוב זכה בתמיכת נציגי 'חרות'.⁶³

בהיעדר הכרעה נדחתה ההצבעה ליום המחרת, 8 בספטמבר. הפעם הוצעו שני מועמדים בלבד, מאיר, שזכתה בתמיכת 14 הנציגים של מפלגות השמאל, ולבנון, שזכה בתמיכת 16 נציגים: חברי סיעתו וחברי תנועת החרות והמפלגות הדתיות. נציג המפלגה הפרוגרסיבית נמנע. תגובת השמאל היתה נועזת, ומאיר וחבריה אף לא טרחו לברך, ולו מטעמי נימוס, את ראש העירייה הנבחר, ותקפו בדברי גינוי חריפים את התהליך הפוליטי שתוצאתו היתה הקמת קואליציה ימנית-דתית-חרדית, שלטעמם היתה סילוף של רצון הבוחר.⁶⁴

60. מאיר ארגוב אל מזכירות מפלגת פועלי א"י, 9 באוקטובר 1955, אמ"ע א 131-1954-13-2; דברי יהושע קונצ'י, זאב חקלאי ויונה כסה, ישיבת מרכז המפלגה, 6 בספטמבר 1955, אמ"ע 2-023-1955-66.

61. הרב שמואל מאיר הכהן הולענדער אל חיים לבנון, 21 באוגוסט 1955, אהעת"א 4-4042.

62. 'החלטות המועצה השמינית בישיבתה הראשונה', 5 בספטמבר 1955, אהעת"א 4-4043.

63. 'החלטות המועצה השמינית בישיבתה השניה', 7 בספטמבר 1955, שם.

64. 'החלטות המועצה השמינית בישיבתה השלישית', 8 בספטמבר 1955, שם.

לאמיתו של דבר הוקרבה מאיר על מזבח הקמתה של קואליציה ממשלתית. נציגי המפלגות הדתיות והפרוגרסיבים לא שעו להפצרות של ראשי מפא"י ולא נבהלו מאיומיהם שלא לכלול אותם בממשלה העומדת לקום, זאת מכיוון שעם היחלשות כוחה של מפא"י בכנסת היו הפרוגרסיבים, ובעיקר הדתיים, מרכיב חיוני לשמירת יציבותה. בסיכום ישיבת מרכז מפא"י ב-6 בספטמבר, שדנה בנושא תל-אביב, בעצם הימים שהתנהל המאבק על כינונה של קואליציה בעיר, נתקבלה הצעת החלטה מתונה שעל-פיה נתבקשו ראשי הפועל-המזרחי לשקול את צעדיהם ולתמוך בעירייה פועלית, אך נקבע כי לא יושמעו עוד איומים בוטים כלפיהם.⁶⁵

לדברי מאיר ארגוב, שעמד בראש ועדה של מפא"י שעסקה במשא-ומתן הקואליציוני בתחום המוניציפלי, היותה של גולדה מאיר אישה לא היתה הסיבה האמיתית להתנגדותם של נציגי המפלגות הדתיות למועמדותה. דתיים לאומיים וחרדים כאחד הורו בחדרי חדרים שאין דין מפורש בנושא זה. התנגדותם לגולדה נבעה מ'פחד מפני שלטונה האבסולוטי של מפא"י במדינה, ושאף מפלגות אלו רואות בתל-אביב את "המצודה אחרונה" של הימין במדינה ואם מצודה זו תפול הרי שלטונה של מפא"י במדינה יתמיד לאורך ימים'.⁶⁶ המחיר ששילם לבנון עבור הקמת הקואליציה העירונית התברר בישיבתה השישית של מועצת העיר, שנבחרו בה ארבעה סגנים לראש העירייה. על סעדיה שושני, איש סיעתו של לבנון, נוספו גם איכילוב מ'חרות', אברהם בויאר מהפועל-המזרחי, והרב יהודה מאיר אברמוביץ מ'החזית הדתית התורתית'.⁶⁷ אקורד סיום לפרשת בחירות 1955 לראשות העיר היה התפטרותה הצפויה של מאיר, בנימוק שבעת כהונתה בממשלה בתור שרת העבודה לא יתאפשר לה למלא גם את תפקידה במועצת העירייה.⁶⁸

בחירות 1959

השנים 1955-1959 היו שנות שינוי והתפתחות של מדינת ישראל. הניצחון במערכת סיני הביא לידי ירידה דרמטית בפעילות העוינת, שמקורה היה מעבר לגבולות שביתת-הנשק, ועלתה הרגשת הביטחון בקרב האזרחים. בתחום הכלכלה היו אלה שנים של התפתחות וגידול של המשק ועלייה ברמת החיים. יוקרתו ומעמדו הציבורי של מנהיגה של מפא"י וראש הממשלה בן-גוריון היו אז בשיאם. הדבר בא לידי ביטוי בבחירות לכנסת הרביעית ב-3 בנובמבר 1959. מספרם של חברי הכנסת שנבחרו מטעם מפא"י עלה ל-47. מגמת

65. 'הצעת סיכום של יונה כסה' (הצעה שהתקבלה), יושב-ראש הישיבה, ישיבת מרכז המפלגה, 6 בספטמבר 1955, אמ"ע 66-1955-023-2.

66. מאיר ארגוב אל מזכירות מפא"י, 9 באוקטובר 1955, אמ"ע 131א-1314-13-2.

67. פרטי-כל ישיבות המועצה השמינית, ישיבה 6, 26 באוקטובר 1955, אהעת"א 4-4043.

68. גולדה מאירסון אל חיים לבנון, 7 בדצמבר 1955, שם.

היחלשותה של מפלגת הציונים-הכלליים נמשכה, ומספר חברי הכנסת שנבחרו מטעמה ירד ל-8 בלבד.⁶⁹

ירידת כוחם של הציונים-הכלליים, שהחלה בבחירות לכנסת השלישית, העצימה את המתחים ואת המאבקים הפנימיים בקרב מנהיגיה.⁷⁰ בוועידה ה-21 של המפלגה בקיץ 1957 עמדו רוקח ולבנון משני צדי המתרס הפוליטי. לבנון תמך ביוסף סרלין, והוא ויוסף ספיר הדיחו את רוקח ואת פרץ ברנשטיין מהנהגת המפלגה. תמיכתו של לבנון בסרלין נבעה במידה רבה מהטינה שנטר לו בעטייה של דחיקתו מן המועמדות לראשות עיריית תל-אביב ואי-הכללתו במקום רֵאלי ברשימת המועמדים לכנסת השלישית. רוקח ראה בתמיכת לבנון בסרלין תקיעת סכין בגבו. בוועידת המפלגה הבאה, שהיתה בסתיו 1958, העדיפו רוקח ולבנון להיעדר ממרבית הדיונים.⁷¹

הקרע בין לבנון לבין רוקח בא לידי ביטוי בדברים שכתב רוקח על דפי העיתונות. בדצמבר 1957, במכתב למערכת הארץ, ציין רוקח את כשלון העירייה בטיפול בבעיות הבריאות והאשפוז בעיר. ביולי 1958, בריאיון שהתפרסם בידיעות אחרונות, האשים רוקח את הנהלת עיריית תל-אביב ואת העומד בראשה בכזבוז כספים, בהזנחת נקיונה של העיר, בחוסר טיפול בבעיית הרוכלות ברחובותיה, בשחיתות ובאי-סדרים. הדברים עוררו סערה בקרב מנהיגות הציונים-הכלליים, וספיר האשים את רוקח בגרימת נזק למפלגה ודרש ממנו 'לתקן את המעוות בדרך הנאותה, בלי דחוי בכדי לתקן את הרושם המזיק שדברריך עשו על הקהל'.⁷² היריבות הפומבית הגיעה לשיאה כשרוקח לא הוזמן לשאת דברים בישיבת מועצה חגיגית שנערכה לרגל יובלה של תל-אביב. בתגובה החזיר רוקח את כרטיסי ההזמנה שקיבל ואמר שמבקשים לטשטש את חלקו בכנייתה ובפיתוחה של העיר. הוא אף סירב לכתוב מאמר בהבוקר על תל-אביב לרגל יובלה.⁷³

באוקטובר 1958 התפרסמה בעיתונות כוונתו של רוקח לחזור ולעמוד בראש רשימת מועמדי הציונים-הכלליים למועצה העירונית ולשוב ולהיבחר לראש עיריית תל-אביב.

69. ואלך וליסק, אטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל, עמ' 87-88.
70. על מפלגת הציונים-הכלליים בראשית שנות המדינה ועל התפתחות מערכת היחסים העכורה בין ראשיה מאז כניסתה לקואליציה הממשלתית עד לאחר הבחירות של 1955, ראו: בן עוזי, מפלגת הציונים הכלליים 1948-1955.
71. 'המאבק המשולש', דבר, 14 ביוני 1957; 'הקרב על השלטון', שם, 5 ביולי 1957; פ. ברנשטיין אל רוקח, 7 ביוני 1957, אהעת"א 40-111; 'דו"ח על ועידת הציונים הכלליים', 14 בנובמבר 1958, אמ"ע 440-1958-13-2; אמיר גולדשטיין, גח"ל בין משבר ללגיטימציה: 'גוש חרות-ליברלים' 1965-1969, חיפה 2005, עמ' 49-50.
72. חיים דניאלי אל ישראל רוקח, 25 בדצמבר 1957, אהעת"א 41-14; יוסף ספיר אל ישראל רוקח, 11 ביולי 1958, שם; 'רוקח מגלה ליקויים בהנהלת עיריית תל אביב', דבר, 15 ביולי 1958; 'תוצאות שלטון אזרחי אחר', שם, 18 ביולי 1958.
73. ישראל רוקח אל מר נדיב, מזכיר העיר, 6 במרס 1959, אהעת"א 40-111; חיים לבנון אל רוקח, 9 במרס 1959, שם; 'חגיגות תל אביב', דבר, 11 במרס 1959; יואל מרקוס, 'בערבון מוגבל', שם.

אלא שמעמדו במפלגה באותם הימים היה בשפל המדרגה, והיו שטענו כי בכונתו לעבור לשורות תנועת החרות. ואכן הפעם לא אולץ לבנון לוותר על מקומו, והוועד הפועל הארצי של הציונים-הכלליים בחר בו פה אחד למועמד לראשות העירייה. רוקח לא ראה בכך סוף פסוק, וכפי הנראה ביקש לשוב ולהתמודד על ראשות רשימת הציונים-הכלליים למועצת העיר.⁷⁴ אלא שרוקח נפטר במפתיע ב-13 בספטמבר 1959 ובנסיבות אלה נשאר לבנון המועמד הבלתי-מעורער של המפלגה.

בקרב מנהיגות מפא"י שררה הרגשה שבבחירות 1959 אפשר יהיה לכבוש את ראשות עיריית תל-אביב, והמתאימה מכול למשימה זו היא מאיר. אלא שכבר כשנה לפני מועד הבחירות התברר שמאיר, ששימשה מאז קיץ 1956 שרת החוץ בממשלת ישראל, אינה מעוניינת לשוב ולעמוד בראש רשימת המפלגה לעיריית תל-אביב. אי לכך נדרש מועמד אחר בעל שיעור קומה דומה לזה של גולדה, אך בשלהי אוגוסט 1959, פחות משלושה חודשים למועדן, עדיין לא היה כזה בנמצא.⁷⁵

הנהגת המפלגה פנתה למרדכי נמיר, מי שירש את מאיר בתפקיד שר העבודה, אך גם הוא לא גילה עניין בהתמודדות על ראשות עיריית תל-אביב. מועמדים נוספים שהוזכרו, שכטר ופרץ נפתלי הקשיש, שבאותם הימים שימש שר הסעד, נעדרו את שיעור הקומה הנדרש. רק לאחר מסכת לחצים, שארכה כארבעה שבועות (ושיחה עם בן-גוריון), התרצה נמיר. נקבע כי ברשימה יעמדו נפתלי במקום השני ושכטר במקום השלישי, ואת שאר המועמדים למועצת העירייה תקבע ועדת מינויים מטעם מועצת מחוז תל-אביב של המפלגה.⁷⁶

כמערכות הבחירות הקודמות שבו והעריכו במפא"י שיש להתמקד בפעילות בשכונות בדרומה של תל-אביב וביפו, שבהן רוב ציבור המצביעים לא מוגדר מבחינה מפלגתית, שלא כמו 'בצפון' – [שבו] רוב הבוחרים מוגדרים וקטן שם לאין שיעור אחוז "הקולות הנודדים" אשר לעיתים קרובות הם המכריעים במערכת בחירות'.⁷⁷ הדבר בא לידי ביטוי

74. 'לבנון יועמד לבחירה לעת"א ע"י הכלליים', שם, 15 באוקטובר 1958; מרקוס, 'בערבון מוגבל', שם, 30 בנובמבר 1958; 'ח. לבנון מועמד הכלליים לראשות עיריית תל אביב', הבוקר, 24 ביולי 1959; ישיבת הוועדה המדינית צ"כ, 9 באפריל 1959, אמ"ע 440-1958-13-2; 'גורג' פלש אל רוקח, 7 באוגוסט 1959, אהעת"א 40-111.

75. יואל מרקוס, דבר, 30 בנובמבר 1958; 'הכנות אחרונות למלחמת הבחירות במחוז תל אביב', שם, 18 באוגוסט 1959; מרקוס, שם, 25 באוגוסט 1959; 'סרובה של גולדה מאיר לרוץ לע.ת.א. גורם מבוכה רבה בצמרת מפא"י', הבוקר, 27 באוגוסט 1959.

76. 'נמיר מסרב לעת"א', מעריב, 11 בספטמבר 1959; 'ב.ג. ישרל את נמיר להיות מועמד לראשות עת"א', שם, 13 בספטמבר 1959; 'בכל זאת נמיר', הבוקר, 22 בספטמבר 1959; 'ועדת מינויים תקבע הרכב רשימת מפא"י בתל אביב', דבר, 30 בספטמבר 1959.

77. 'הכנות אחרונות למלחמת הבחירות במחוז תל אביב', שם, 18 באוגוסט 1959.

בכ-2400 חוגי בית שנערכו בדרומה של תל-אביב וביפו ושהשתתפו בהם כ-50 אלף תושבים, וכן בכינוסים ובעצרות שהשתתפו בהם מיטב הכוחות מקרב צמרת המפלגה.⁷⁸ חוץ מהטיפול בבעיותיהן של יפו ושל שכונות הדרום התמקדה תעמולתה של מפא"י בשיתוף-הפעולה בין הממשלה לעירייה. באספת בחירות אמר נפתלי שלמרות הקצבת הכספים שהקציבה הממשלה לפתרון בעיות, כגון הביוב, זיהום הים ובני נוער עזובים, העדיפה עיריית תל-אביב שלא לתת את חלקה ולעסוק בדרישה לתוספת תקציבים במקום לשתף פעולה עם יוזמות הממשלה. אי לכך נדרשה החלפת הנהלת העירייה המכהנת בהנהלה שבראשה יעמדו אנשי מפא"י שיפעלו שכם אחד עם הממשלה. לדוגמה לניהול עירוני תקין ויעיל הובאה העיר חיפה, שבה קיבלו התושבים מן העירייה שבשליטת מפא"י שירותים ברמה גבוהה תמורת המסים העירוניים ששילמו.⁷⁹

בחיפה הפועלית ובהשוואתה לתל-אביב, שמנהלים אותה בורגנים, עשתה שימוש גם תעמולת הבחירות של הציונים-הכלליים, שהציגה את עירם של הפועלים כדוגמה ומופת לממשל עירוני כושל. הם טענו שלמרות התמיכה הממשלתית הנדיבה שחיפה נהנית ממנה, היא מפגרת בהתפתחותה אחר תל-אביב, שאליה מתנכרת הממשלה שבהנהגת מפא"י. עיריית חיפה פעלה פחות מזו של תל-אביב בתחומים של קליטה ומציאת מקומות עבודה לעולים. הציונים-הכלליים אף הפיקו חוברת שהוצגו בה תמונות של שכונת ואדי סאליב, שייצגה את עליבותה של חיפה. לעומתן הובאו תמונות שהדגישו את התפתחותה של תל-אביב. החוברת עוררה את זעמם של דוברים מטעם מפא"י ולא בכדי, שכן זכר מהומות ואדי סאליב, שהתחוללו בקיץ 1959, היה טרי בזכרוננו של הציבור ועקב אכילס בתעמולת הבחירות של מפלגת השלטון.⁸⁰

דוגמאות נוספות שהוצגו בתעמולת הבחירות של הציונים-הכלליים, ושימשו מופת לקיפוח שקיפחה הממשלה את העיר הגדולה בישראל, היו אי הקמתו של נמל עמוק מים בתחומה, החלק הדל שהוקצה לתל-אביב בתקציב הפיתוח הממשלתי, התחמקותו של ראש הממשלה מלברך את העיר לרגל יובלה וסירובו של משרד האוצר לאפשר לעיריית תל-אביב להנפיק איגרות חוב מטעמה לעומת האישור שניתן לעיריות של חיפה וירושלים. אפילו בפרשה הישנה מקיץ 1950, של כפיית השם 'תל-אביב-יפו' בניגוד לרצונה של העירייה, נעשה שימוש כדי להציג את יחסה המתנכר של הממשלה לעיר.⁸¹

78. 'כמה ידיעות על תל אביב', 5 בפברואר 1959, אמ"ע א440-13-1958-2; דברי יונה כסה, ישיבת המרכז, 12 בנובמבר 1959, שם, 76-1959-023-2.

79. 'נפתלי: פנינו לשיתוף בין ע.ת.א. לממשלה', דבר, 11 באוקטובר 1959; 'דבר היום', שם, 25 באוקטובר 1959; 'תיקונו של הסילוף', שם, 30 באוקטובר 1959.

80. 'חיים לבנון: בת"א הפועל נהנה יותר משנהנה בחיפה', הבוקר, 11 באוקטובר 1959; 'הגשם לא הפריע לעצרת הציונים הכלליים בשיך מוניס', שם, 28 באוקטובר 1959; 'נפתלי: פנינו לשיתוף בין ע.ת.א. לממשלה', דבר, 11 באוקטובר 1959; 'דבר היום', שם, 25 באוקטובר 1959.

81. ישראל רוקח אל שר הפנים, 6 באוגוסט 1950, אהעת"א 26-14(7); 'הממשלה מתנכרת לתל אביב', הבוקר, 27 באוקטובר 1959. ראוי לציין כי בן-גוריון הגיע לביקור בתערוכה לרגל יובלה של

למרות הקיפוח הממשלתי, הבטיחו לבנון ודוברים אחרים מטעם הציונים-הכלליים שעירייה בראשותם תמשיך לפתח את תל-אביב כפי שעשתה בשנים עברו בתחומים של שיקום שכונות העוני, בניית בתי-ספר כדי לחסל את תופעת המשמרת השנייה, סלילת כבישים ושיפור מערכות אספקת המים, הביוב, הבריאות והתאורה וכן יושלמו פרויקטים מרכזיים, כמו הקמתם של מפעל הביוב האזורי, שיאפשר את טיהור ימה של תל-אביב, ושל תחנת אוטובוסים מרכזית חדשה והרחבתו של בית-החולים העירוני.⁸² הדגש המרחבי של פעילות תעמולת הבחירות של הציונים-הכלליים הושם בשכונות הדרום,⁸³ בניסיון למנוע ממפא"י להגדיל את כוחה באזור שרבים מתושביו הצביעו בעבר עבור מפלגת הימין.

שלא כבמערכות הבחירות הקודמות, תעמולת הבחירות, הן של מפא"י הן של הציונים-הכלליים, התמקדה בנושאים מוניציפליים. השמצת המועמדים לראשות העיר כמעט נעלמה לחלוטין מסדר היום והעיסוק בדרג הלאומי התמקד במערכת היחסים המצויה או הרצויה בין הממשלה לבין העירייה, ונעשתה ההשוואה, בהיבט חיובי או שלילי, אל עיריית חיפה שהיתה בשליטת מפא"י. נדמה כי זה היה צעד ראשון בכיוון של הפרדה בין פוליטיקה ובחירות בדרג הלאומי לבין אלה שבדרג המקומי.

בבחירות לעיריית תל-אביב ב-3 בנובמבר 1959 הצביעו כ-205 אלף מתוך כ-267 אלף בעלי זכות בחירה (מתוך כ-380 אלף תושבי העיר), דהיינו כ-77%, ירידה קלה של כאחוז לעומת הבחירות ב-1955. נצחונה של מפא"י היה הפעם גדול מאשר בבחירות הקודמות והיא זכתה ב-36.1% מן הקולות, בעוד הציונים-הכלליים קיבלו רק 19.5% מקולות הבוחרים. מפא"י הגדילה את כוחה במועצת העירייה ל-11 חברים לעומת 6 של הציונים-הכלליים, אך עדיין היתה זקוקה להקמת קואליציה על מנת שנמיר יוכל לזכות בראשות העירייה.⁸⁴

על אף ירידת כוחם קיוו הציונים-הכלליים להקים קואליציה שתורכב מנציגי הימין, הדתיים והפרוגרסיביים, שמספרם הכולל עמד על 16. אך המשא-ומתן הקואליציוני

תל-אביב, אך לא טרח לתאם את ביקורו עם ראש העירייה, ראו: 'ביקור פתע של בן גוריון בתערוכת ת"א', שם, 16 באוקטובר 1959. בנושא אי-פיתוחו של נמל מים עמוק בתל-אביב והתנגדות הממשלה לפיתוחה של תל-אביב בכלל, ראו דברי מהנדס העיר מ. עמיעוז, הרצאה ביום עיון של משרד הפנים: איזור ההשפעה של תל-אביב, 19 בדצמבר 1957, אהעת"א 47-15(7); מהנדס העיר אל מנהל מחלקת ההסברה ויחסי ציבור, 27 בדצמבר 1957, שם.

82. 'חיים לבנון מסכם ארבע שנות פעולתו כראש העיר', הבוקר, 18 באוקטובר 1959; 'אסיפת בחירות ברמת אביב', שם, 29 באוקטובר 1959.

83. מרבית אספות הבחירות של הציונים-הכלליים נערכו בשכונות הדרום ובשיכונים החדשים שקמו בעיבורי העיר, ראו למשל: 'שכונות עבר הירקון מביעות הערכתן לח. לבנון', שם, 16 באוקטובר 1959; 'הגשם לא הפריע לעצרת הציונים הכלליים בשיך מוניס' (לעיל הערה 80); 'אנו רוצים בחיים לבנון', הבוקר, 1 בנובמבר 1959; 'השלטון העירוני בת"א ישרא גם להבא בידי צ', שם, 3 בנובמבר 1959.

84. 'פרוטוקול של סיכום מנין הקולות ותוצאות הבחירות למועצת עיריית תל-אביב-יפו', 3 בנובמבר 1959, אהעת"א 9(2)-1; משרד הפנים, תוצאות הבחירות לכנסת הרביעית ולרשויות המקומיות, ירושלים 1961, עמ' 72-73.

שניהל לבנון הגיע עד מהרה למבוי סתום, נוכח הדרישות הגבוהות שהעמידו השותפים הפוטנציאליים בבקשם לנצל את ירידת כוחה של מפלגתו. בד בבד החל גם נמיר במשא-ומתן קואליציוני. הוא אף פנה אל הציונים-הכלליים והציע להם להצטרף לקואליציה בראשותו, אלא שהם לא רצו להשתתף בקואליציה שישבו בה מפ"ם ואחדות-העבודה.⁸⁵ במפא"י שררו אווירת ניצחון וביטחון מוחלט שהשליטה בעיר הגדולה בישראל תעבור לידיה לאחר 32 שנה של ישיבה באופוזיציה במועצת העיר. אך היה לכך מחיר. בקואליציה שהרכיב נמיר היו 19 חברים: 11 ממפלגתו, 3 נציגי המפלגות הדתיות, 3 נציגי מפלגות השמאל ו-2 נציגי המפלגה הפרוגרסיבית, כן מונו 6 סגנים לראש העירייה, מספר שיא באותה העת: שניים ממפא"י, שניים מהמפלגות הדתיות, אחד מהמפלגה הפרוגרסיבית ואחד מאחדות-העבודה.⁸⁶

סיכום

מפא"י ביקשה להשתלט על המגזר המוניציפלי במדינת ישראל באמצעות הכנסתן לציבור הבוחרים של קבוצות אוכלוסייה חדשות: של אלה שלא היו רשאים לבחור בזמן המנדט ושל עולים חדשים, וכן באמצעות דחיקת הנושאים המוניציפליים אל שולי הדיון הציבורי והעמדת סדר היום הלאומי במרכז הבמה. למרות ההגמוניה של מפא"י במערכת הפוליטית הלאומית בישראל של השנים ההן, בתל-אביב נתקלה מדיניות זו בקשיים רבים והמטרה הושגה רק בסוף שנות החמישים של המאה הקודמת.

חברי קבוצות האוכלוסייה החדשות, שנכנסו למעגל הבוחרים, התגוררו ברובם בדרומה של תל-אביב וביפו ונחשבו לבעלי תודעה פוליטית מוצקה פחות מתושבי השכונות המבוססות יותר שבמרכז העיר ובצפונה. על כן נותרו במשך כל התקופה הנדונה יעד מרכזי לתעמולת הבחירות של מפא"י. אלא שנדרמה כי בחוגי מפלגת השלטון הגזימו בהערכת יכולתם להשפיע על דפוסי ההצבעה שלהם. גם חדירתו של סדר היום הלאומי למערכות הבחירות המוניציפליות לא תמיד היה לתועלת למפלגת השלטון.

בשנת 1950 היה סדר היום הלאומי לרועץ למפא"י. בימי הבחירות המוניציפליות שימש המצב הכלכלי החמור ששרר במדינה, ושפגיעתו היתה קשה בבני הקבוצות החדשות שהיו גם הקבוצות החלשות, כלי לניגוחה של מפלגת השלטון. אף-על-פי שבראש רשימת מפא"י הועמד אשכול, לא זכתה מועמדותו לאמון הבוחרים, שכן רבים לא האמינו כי יוכל לשמש ראש עירייה במשרה מלאה. נצחונם של הציונים-הכלליים בתל-אביב לא היה

85. 'מפא"י תחתור להקמת קואליציה בתל אביב', הארץ, 5 בנובמבר 1959; 'לבנון החל כמו"מ להרכבת קואליציה במועצת עיריית ת"א', הבוקר, 15 בנובמבר 1959; 'הציונים הכלליים נוטים לא להצטרף לקואליציה העירונית בתל-אביב-יפו', שם, 19 בנובמבר 1959.

86. דברי יונה כסה ויוסף אלמוגי, ישיבת המרכז, 12 בנובמבר 1959, אמ"ע 76-1959-023-2; מרדכי נמיר אל שר הפנים, 14 בדצמבר 1959, אהעת"א 4-4052.

תולדה של הביקורת על מדיניות הצנע הכושלת של הממשלה לברדה. חלק נכבד ממנו יש לזקוף ליוקרתו של רוקח, שנחשב ראש עירייה מוצלח, וסברו כך תושבי העיר הוותיקים והחדשים. הוא הוכיח את יכולותיו ב־14 שנות כהונה ורבים בקרב ציבור הבוחרים ראו בממשלה ולא בעירייה שבראשותו את האחראית לקשיים שפקדו את תושבי העיר בעת ההיא.

מפא"י נערכה בצורה טובה יותר לקראת הבחירות למועצת עיריית תל־אביב ב־1955, העמידה את מאיר בראש רשימתה, וראתה בה מועמדת שנועדה להקדיש את מרב זמנה לענייני העיר. הניצחון במערכת הבחירות הושג, אך נדמה כי סדר היום הלאומי שב והיה לרועץ למפא"י ומנע הישג גדול יותר שתוצאתו היתה העברת ראשות העיר לידיה. ירידת כוחה של מפא"י בבחירות לכנסת אילצה את ראשי המפלגה להקריב את מאיר ואת ראשות עיריית תל־אביב על מזבח הקמת קואליציה ממשלתית, נוכח התעקשות השותפות הפוטנציאליות, ובעיקר המפלגות הדתיות, שלא לאפשר למפא"י להשתלט על תל־אביב, מוקד הכוח האחרון של המפלגות הלא־פועליות במדינה.

רק ב־1959, במערכת הבחירות שזכתה בה מפא"י לניצחונה הגדול ביותר בבחירות לכנסת, עברה השליטה בעירייה לידיה. הפעם היה מתאם טוב מבחינתה בין סדר היום הלאומי למועמד לראשות העירייה. הצלחותיה של מפלגת השלטון בתחומי מדיניות החוץ, הביטחון והכלכלה עמדו לזכותה גם בבחירות בתל־אביב, ומועמדה, שנמנה עם הדרג הבכיר במפלגה, שר העבודה נמיר, נחשב בציבור ראוי ומתאים. מפלתם של הציונים־הכלליים נבעה במידה רבה מהיחלשותה של המפלגה בזירה הלאומית ונוכח הסכסוכים שנתגלעו בקרב מנהיגיה בזמן הבחירות של 1955 ולאחריהן, ובעיקר הסכסוך בין לבנון לרוקח. אובדן ראשות עיריית תל־אביב היה נקודת ציון מכרעת בנפילתה של מפלגה זו ובהיעלמותה מן המפה הפוליטית הישראלית, אך ספק אם נצחונה זה של מפא"י חיזק את ההגמוניה שלה במדינה. בשנים ששלטה מפא"י במועצת עיריית תל־אביב (1959-1974) התחזק הימין הישראלי בזירה הלאומית.

בבחירות 1959 היה אפוא המאבק על השליטה במועצת עיריית תל־אביב מאבק אנכרוניסטי. מעמדן של מועצות עירוניות בתור מוקדי כוח של הימין בזירה הלאומית הלך ועבר מן העולם ככל שהלך והתרחק מועד סיומו של המנדט הבריטי והתגבשו המערכות החוקתיות והפוליטיות של מדינת ישראל העצמאית. במבט לאחור נראה כי להישגה של מפא"י בתל־אביב היתה משמעות בעיקר ברמה הסמלית, סתימת הגולל הסופית על תקופת היישוב עם נפילת השריד האחרון לעוצמתם של החוגים האזרחיים, שפרחו בתקופת השלטון הזר.